

Turhan Kaçar, Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2009, 184 sayfa+ 12 resim.

Ülkemizde Eskiçağ Batı Tarihi'ne giderek artan bir ilgi gözlenmekte ise de, bu ilginin Eski Batı Tarihi'nin çok geniş çalışma alanlarının tümünü kapsadığını söyleyemeyiz. Eski Batı Tarihinde ihmal edilmiş alanlarından birisi de "Geç Antikçağ ve Hıristiyanlık"tır. Eskiçağ Batı Tarihinde özellikle Geç Roma Döneminde Eskiçağ Tarihi'ne önemli çalışmalar kazandırmış olan Prof. Dr. Turhan Kaçar'ın *Geç Antikçağ'da Hıristiyanlık* adlı eseri, Eski Batı Tarihi'nin söz konusu ihmal edilmiş bir alanını içermesi bakımından oldukça önemlidir.

Yaklaşık 500 yıllık bir dönemi kapsayan eser, II. - VI. Yüzyıllar arasında Hıristiyan dünyasında ortaya çıkan İsa yorumları ve bu yorumların Roma İmparatorluğu'ndaki gelişimi, siyasi etkisi ve oluşturduğu Hıristiyan entelektüel kesim açısından ele alınmıştır.

Eser, İçindekiler, Önsöz, Kısaltmalar, Giriş, II. Yüzyıl Hıristiyanlığı Üzerine Genel Gözlemler, Ebionites'ten Samsath Paulus'a II. ve III. Yüzyıllar Hıristiyanlığında İsa Sorunu, Arius Tartışması: IV. Yüzyıl Hıristiyanlığında İsa Sorununun Başlangıcı, İznik'te İmparator ve İsa'nın Temsilcileri, Resimler, Constantius'tan Theodosius'a Doğu Roma Dünyasında İsa Problemi, Siyasallaşan İsa Doktrini: Ioannes Chrysostomus ve Nestorius'un Düşüşü, Yeni İsa Doktrini ve Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili'nden Sonra Doğu ana başlıkları, Sonuç, Bibliyografya ve indeksten oluşmaktadır.

Yazar eserinin Giriş Bölümünde, İsa doktrinleri üzerine çalışan *kristoloji* alanını terimsel anlamı bakımından açıklayarak kristoloji konusunda ortaya çıkan yorumların, tartışmaların özellikle Doğu Roma'daki etkisini incelemek amacıyla yukarıda söz ettiğimiz ana başlıklar halindeki konuları, kitapta bölüm bölüm nasıl ve neden ele aldığı konusunda bilgi vermektedir. Bunun yanında, bu bölümde *Kaynaklar* (s. 14 -20) ve *İsimlerin Yazılışı Üzerine Açıklama* (s. 20- 21) adlarıyla iki alt başlık bulunmaktadır. Kaynaklar kısmında, azizlere atfedilen mektuplar; dönemlerinde dinsel tartışmaların içinde yer alan *Ignatius, Iustinus, Ireaneus, Hippolytus* gibi apologia yani Hıristiyanlık savunucuları; ortaya çıkan ilahiyat problemlerinde söz sahibi olan *Tertullianus ve Origenes*; IV. - V. yüzyılların kilise tarihçileri *Eusebius, Socrates, Sozomenus, Theodoretus, Philostorgius, Evagrius*; Süryani Monofizit üyesi ve dokuz Doğulu azizin hayatını yazan *Efesli Ioannes* ve *Zacharia*, *Theophanes* gibi antik edebi yazar ve eserlerini tanıtmaktadır. Antik edebi kaynakların yanı sıra, III. Yüzyıldan itibaren kilise konsilleri tarafından tutulan zabıtlar; *Ambrosius, Augustinus, Eusebius, Hieronymus, Orosius, Salvianus* gibi Hıristiyan Latin yazarlar; *Athanasius, Cappadocialı Babalar (Basileus - Gregorius* kardeşler ve arkadaşları *Gregorius*) ve *Ionnes Chrysostomus* gibi Yunan dünyasından yazarlardan söz etmektedir. Böylelikle,

Kitap Tanıtımı

kitap için kullanılan kaynakların tanıtılması okuyuculara kaynak bilgisi açısından yararlı olabileceği gibi aynı zamanda eserin güvenilirliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Yazar ayrıca, Antik edebi kaynaklara ek olarak Batı dilinde Kristoloji ve Hıristiyanlık konularında yazılmış temel olabilecek modern kaynaklardan ve Batı dillerinden Türkçeye çevrilmiş olan kaynaklardan bahsederek bu konularda yapılan modern çalışmalar hakkında da bilgi sahibi olmamızı sağlar.

Giriş Bölümünün bir diğer alt başlığı olan *İsimlerin Yazılışı Üzerine Açıklama* kısmında, şahıs, bölge ve kent gibi özel isimlerde fonetik dil birliği sağlaması açısından kitapta yazılışları ile ilgili açıklama getirerek okuyucuya aydınlatıcı ve faydalı olmuştur.

Kitabın ilk ana başlığını içeren *II. Yüzyıl Hıristiyanlığı Üzerine Genel Gözlemler* bölümü, yazarın eserinde de ifade ettiği gibi "ikinci sofistler dönemi" olarak adlandırılan II. yüzyılda, bir önceki yüzyılda küçük bir tarikat iken söz edilen yüzyıla gelindiğinde büyük çaplı bir inanç akımı haline gelen Hıristiyanlığın yayılımı ve ortaya çıkan Hıristiyan grupları içermektedir.

Üçüncü ana başlık olan *Ebionites'ten Samsatlı Paulus'a II. ve III. Yüzyıllar Hıristiyanlığında İsa Sorunu* bölümünün içerdiği üç alt başlık şöyledir: *Yahudi Hıristiyanlığı: Ebionites, Theodotion ve Elkesailer* (s.36-42), *Monarkhia Tartışması: Theodotus'tan Samsatlı Paulus'a* (s. 42-44), *Samsatlı Paulus* (s.44-51). İsa doktrinleri üzerinde farklı görüşler sunan Hıristiyan entelektüel kesimin faaliyetlerini anlatan bu bölüm ayrıca Hıristiyanlık içinde çıkan fikir ayrılıkları ve fikir liderleri hakkında bilgi sunmaktadır.

Arius Tartışması: IV. Yüzyıl Hıristiyanlığı'nda İsa Sorununun Başlangıcı isimli dördüncü ana başlıklı bölüm içindeki alt başlıklar ise şöyledir: *Arius'un İsa'sı* (s.56-61), *Ariusçu Tartışmanın Doğuşu* (s. 61-66) ve ek olarak verilmiş olan *Arius'un İskenderiye Piskoposu Alexander'e Mektubu* (s. 66-68). Özellikle Hıristiyanlık inancı içinde başlattığı tartışmalar ve kendisine haz İsa doktrini ile Kilise ile sürekli gel-gitler yaşayan Arius ve taraftarlarının faaliyetleri, Hıristiyan entelektüelleri içinde önemli bir yer oluşturması yönünden yazar tarafından ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Beşinci ana başlık olan *İznik'te İmparator ve İsa'nın Temsilcileri'nin* alt başlıkları şöyledir: *Tarihsel Arka Plan* (s.69-75), *Konsil Yerinin Seçimi: Ancyra'dan İznik'e* (s.75-78), *İmparatorluk Müdahaleleri: Caesaropapizm(?)* (s.78-81), *Roma İmparatorluğu'nun Resmi İsa'sı ve Iota Kavgası* (s. 81-82). Ayrıca bu alt başlık içinde, resmi din haline gelen Hıristiyanlığın İskenderiye Kilisesi önderliğinde kabul ettiği itikat metninin İngilizceden çevirisi olan *İznik İtikat Metni* (s. 82) verilmiştir. *İznik Yasaları ve Siyasal Arka Planı* (s. 86-89), *Sonuç: İznik Konsili Üzerine Genel Gözlemler* (s. 89-90). Bu kısım Hıristiyanlığın nasıl bir küçük hareketken nasıl bir İmparatorluk dini haline geldiği konusunda süreci ortaya koymaktadır.

Constantius'tan Theodosius'a Doğu Roma Dünyasında İsa Problemi adlı altıncı ana başlıkta yer alan alt başlıklar ise şöyledir: *Constantius Döneminin Siyasal Krizleri ve Ariusçuluk* (s.91-94), *II. Constantius'dan Valens'e İmparator ve Kilise* (s.95-98), *Constantius Döneminde İsa Teolojisi Tartışması* (s.98-110), *Ariusçuluğun Muhalifleri Olarak Cappadocia (Kappadokia) Babaları* (s.110-115), *Değişen İmparatorluk*

Kitap Tanıtımı

İdeolojisi: Ariusçuluğun Sonu (s.116-119), *Genel Constantinopolis Konsili ve Sonrası* (s.120- 123).

Yedinci ana başlığı oluşturan *Siyasallaşan İsa Doktrini: Ioannes Chrysostomus ve Nestorius'un Düşüşü* şu alt başlıkları içerir: *Ioannes Chrysostomus'un Düşüşü* (s. 126-131), *Nestorius ve Theotokos Tartışması* (s. 131-137), *İskenderiye Patriği Cyrillus* (s. 137-139), *Tartışmanın İlahiyat Boyutu* (s. 139-142), *Efes Konsili: Kaos, Şiddet ve Sürgün* (s. 142-145).

Kitabın sekizinci ana başlığı olan *Yeni İsa Doktrini ve Yol Ayrımı: Kadıköy Konsili'nden Sonra Doğu'nun* alt başlıkları şöyledir: *Kadıköy Konsili ve "Çifte Tabiatlı İsa"* (s. 146-150), *Kadıköy Konsili'nden Sonra Doğu Hıristiyanlığı* (s. 150-155), *Yakup Baradaeus: Süryani Monofizitliğinin Örgütlenişi* (s. 155-165). Bu bölüm yeni İsa doktrini, yanlış politikalar ile beraber Doğu Roma dünyasındaki parçalanmaların yarattığı, günümüzde de hala varlık gösteren birbirinden bağımsız kilise ünitelerinin oluşumunun başlangıç evresinin aktarılması açısından ayrı bir önem arz eder.

Kitapta renkli ve birinci sınıf kalitede basılan resimler, okuyuculara metin içinde buldukları bilgi zenginliğinin yanı sıra görsel olarak ta bilgi vermektedir. Sırasıyla; Resim 1: İznik Konsilinin patronu İmparator Constantinus'un (306-337) Capitoline Müzesi'nde bulunan heykeli, Resim 2: Ravenna'da San Vital Kilisesi mozaiklerinde görülen Iustinianus (527-65) ve kabinesi, Resim 3: Yahup Burd'ono ve monofizitlerin koruyucusu İmparatoriçe Theodora ve maiyeti Ravenna'da San Vitale Kilisesi mozaiklerinde, Resim 4: Constantinopolis patriği Ioannes Chrysostomus (397-404), Resim 5: Nestorius'un tanrı analığını (*theotokos*) reddettiği Meryem ve Oğul, Resim 6: İznik itikadının oluşturulmasında İmparator Constantinus'un rolünün görsel ifadesi, Resim 7: İmparator Constantinus ve piskoposlar İznik konsilinde, Resim 8: Kadıköy konsilinin toplanmasında etkili olan Papa I. Leo (440-461), Resim 9: II. Genel Konsilde kabul edilen yeni itikat metninin zeminini hazırlayan, Cappadocialı Babalardan Basileus, Resim 10: Cappadocialı Babalar, Caesarea piskoposu Basileus, kardeşi Nyssalı Gregorius ve arkadaşları Nazianzuslu Gregorius, Resim 11: İmparator II. Constantius 444), Resim 12: Meryem'in 'theotokos' olduğunu savunan İskenderiye patriği Cyrillus, Meryem ve İsa İkonunu tutarken.

Kitabın sonuç kısmı, yazar tarafından okuyuculara bilgi netliği kazandıracak şekildedir. *Antik Kaynaklar* (s.171-173), *Sözlükler, Ansiklopediler* (s.174), *Modern Araştırmalar* (s. 174-184) olarak alt başlıklarla verilmiş olan Bibliyografya okuyucular için düzenli bir kaynakça görevi üstlenmiştir.

Kitabın sonunda yer alan indeks kısmı, *Şahıs İsimleri* (s.185-188) ve *Yer İsimleri* (s.188-189) olarak iki alt başlık halinde hazırlanmıştır.

Sonuç olarak, yazar tarafından temel antik edebî kaynaklar ve yine alanında temel olabilecek batı dillerinde yazılmış modern kaynaklar ışığında yazılmış olan bu eser, II.-VI. Yüzyıllar arasında Hıristiyanlığın gelişimi, yayılışı açısından oldukça değerli bilgiler sunmaktadır. Aynı zamanda asıl üzerinde durulan Hıristiyan entelektüel şahısların Hıristiyanlığın gelişiminde ve yayılmasında hatta bir İmparatorluğun resmi dini haline gelmesinde oynadıkları rol ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Kısaca ülkemizde

Kitap Tanıtımı

hem kaynaklara dayandırılması açısından hem de konuları işleyiş açısından tek örnek olarak gösterebileceğimiz bu eserin Eskiçağ Tarihi ya da Geç Roma Dönemi için değeri çok büyüktür. Üstelik sadece Eskiçağ Tarihi ya da Geç Dönem Roma Tarihi ile ilgilenen uzmanlar için değil, dinler tarihi alanında ve yaşadığımız topraklarda bir geçmişe sahip olan Hıristiyanlık inancı ile ilgili akademik çalışmalar yapan okuyucular içinde temel kaynak olabilecek niteliktedir.

Kevser TAŞDÖNER*

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bornova, İZMİR.